

HALACHIC AND HASHKAFIC ISSUES IN CONTEMPORARY SOCIETY

162 - CHAROSET - MITZVA, MINHAG OR MEDICINE?

OU ISRAEL CENTER - WINTER 2020

A] CHAROSET IN THE TALMUD

- Charoset is not mentioned in the Chumash or Nach. Cheres is mentioned in Tanach as a place name¹ and means clay. Clay vessels - כלי חרס - are mentioned hundreds of times in the Talmud.

1. אין נותנין קמח לתוך חרוסת או לתוך החרדל ... (ר' עובדיה מברטנורא **בחרוסת** - דבר שיש בו חומץ ומים ועשוי לטבל בו צמר) משנה מסכת פסחים פרק ב משנה ח'

The first mention of Charoset is in the Mishna in the 2nd chapter of Pesachim, as a vinegar dip for meat.

2. הביאו לפניו. מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת. הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין. אף על פי שאין חרוסת מצוה. רבי אליעזר בר צדוק אומר מצוה. ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח: משנה מסכת פסחים פרק י משנה ג

3. הביאו לפניו - הירקות. כדי שיכיר תינוק וישאל, לפי שאין דרך להביא ירקות קודם סעודה: מטבל בחזרת - לאו דוקא חזרת, דטבול ראשון זה הוי בשאר ירקות. אלא אם אין לו שאר ירקות מטבל בחזרת במקום שאר ירקות. ומיכו טיבול זה לאו בחרוסת הוא. מדקתני לקמן הביאו לפניו מלה וחזרת וחרוסת, מכלל דעדיין לא הובאו: עד שמגיע לפרפרת את הפת - לאכילת מלה ... ר' עובדיה מברטנורא שם

In the 10th chapter of Pesachim, setting out the procedure for the Seder, the Mishna lists the following:

- The karpas is brought to the table and dipped, before the matza is eaten. This dipping is NOT in charoset, which has not yet been brought out.
- After that, the following are brought out: matza, maror, charoset, two cooked dishes and the korban Pesach.
- There is a debate as to the nature of the charoset. According to the Tana Kama it is NOT a mitzva. According to R. Eliezer bar Tzadok it IS a mitzva.

4. אף על פי שאין חרוסת מצוה. ואי לא מצוה משום מאי מייתי לה? אמר רבי אמי: משום קפא. .... רבי אלעזר ברבי צדוק אומר מצוה וכו'. מאי מצוה? רבי לוי אומר: זכר לתפוח. ורבי יוחנן אומר: זכר לטיט. אמר אביי: הלכך צריך לקהוייה, וצריך לסמוכיה. לקהוייה - זכר לתפוח, וצריך לסמוכיה - זכר לטיט. תניא כוותיה דרבי יוחנן: תבלין זכר לתבן, חרוסת זכר לטיט. אמר רבי אלעזר ברבי צדוק: כך היו אומרים תגרי חרד שבירושלים: בואו וטלו לכם תבלין למצוה. פסחים קטו.

The Gemara brings a number of perspectives on charoset:

- If it is NOT a mitzva, it has medical properties to neutralize the 'kapa' in the maror.
- If it IS a mitzva it acts as a remembrance of the 'tapuach' or of the 'mud'.

B] CHAROSET AS MEDICINE - FOR THE 'KAPA'

5. האי חסא צריך לשקועיה בחרוסת, משום קפא פסחים קטו.

The Gemara rules that the maror (lettuce) must be dipped deep into the charoset because of 'kapa'. What is the concern?

1. See Shoftim 1:35 and 2:9.

B1] ANTIDOTE TO POISON IN THE MAROR

6. משום קפא - שרף החזרת קשה, ויש צו ארס.

רש"י פסחים קטז.

Rashi understands that the lettuce has very sharp, and potentially dangerous, liquid in it. This is countered by the taste of the charoset.

B2] DIGESTIVE AID

- The Aruch² explains in the name of Rav Hai Gaon that kapa causes painful stomach gas, and is offset by the charoset.

B3] INSECTICIDE

7. קפא - פי' ר"ח תולעת כדתיניא התולעת שצביקרי זיתים ושצביקרי גפנים והקפא שצירק וביצחושיין שצייין וחומץ הרי אלו מותרים. ... וכי תימא דצדיק לכו שלא יבא שם קפא, א"כ אמאי לריך חרוסת כיון דליכא קפא? ושמא צרוב ירקות אין בהם קפא וסמין שמואל ארובא ומשום סכנה דקפא חיישינן למיעוטא ולריך חרוסת.

תוספות פסחים קטז: ד"ה קפא

Tosafot quote the opinion of Rabbeinu Chananel that kapa is actually a worm, which is sometimes, but rarely, present in the marmor. There are certain types of worm which are halachically permissible to eat³, one of which could be this kapa. According to the view that the kapa worm is prohibited to eat (dead or alive), the case here is where the majority of plants are not infested, so there is no Torah obligation to check for the worm⁴. Nevertheless, although it is permitted to eat the vegetable without checking, since the worm is dangerous to eat when alive charoset is need to kill it (apparently the smell of the charoset does the job!) and remove the danger.

B4] SPIRITUAL CLEANSING

- Piskei Rid explains that the kapa produces a different kind of ruach - a negative spiritual force which needs to be dispelled.

8. אדהכי והכי נימא הכי: קפא קפא, דכירנא לך ולשב בנתיך, ולתמיני כלתך:

פסחים קטז.

The position of the Rid is backed up by the next lines of the Gemara which actually quote the special incantation that one must say to dispel the negative spirit of kapa!

B5] HOT MATZOT?

9. אמר רב אסי: קפא דחסא - חמא, קפא דחמא - כרתי, קפא דכרתי - חמימי. קפא דכולהו - חמימי.

פסחים קטז.

The Gemara brings other antidotes to kapa, which can be present in other foods too. Although these include radishes and leeks, ultimately hot water is the best response.

10. ושמעתי טעם לדבר שאופין מצות של מצוה בליל שני. משום דאמר'י בפ' ע"פ האי מרור צריך לשקועיה משום קפא, פי' ארס של חזרת. ורבי' חננאל פירש קפא תולעת. ואמר'י לקמן בההיא שמעתא קפא דכולהי חמימי, פירוש ארס של כל ירקות חמין רפואה להן. לכך אופין בליל שני כדי שיהו מצות חמות ויבטלו קפא של מרור:

ספר אור זרוע חלק ב - הלכות פסחים סימן רנ

The Or Zarua (13C Vienna) cites the minhag to have freshly baked and hot (presumably thick!) matzot at the Seder, even on 2nd night when that meant baking fresh matzot after Yom Tov. He understands that one of the reasons for this minhag is for the heat of the matzot to neutralize the kapa!

2. Entry קף

3. There are different positions in the Rishonim and Acharonim as to why there may be no halachic problem eating this worm. Some worms are halachically permitted to eat if originated in the food, remained in the food, and did not move around in/on the land, water or air. There is a debate in halacha about worms which originate in plants which are still attached to the ground (as opposed to those which originate in fruit and vegetables when detached from the ground). Some understand that the insect is not fully formed or has not been able to move. For more details see <https://www.torahmusings.com/2013/01/kosher-worms-insects/>.

4. Note that there will normally be a rabbinic obligation to check any food in which insects are found as a 'miyut hamatzui' - a significant minority of cases - usually assessed as between 5 and 10%.

11. וכן המנהג במדינות אלו ללוש מנחות של מנחה אחר חלות ארבעה עשר, אצל שאר מנחות אופין קודם לזה. ולא ראיתי שום חשש צדבר זה. וכתב צחור זרוע (ח"א סי' ט) וטעם הנהגים לאפות מנחות כליל יום טוב שני ... שיביו המנחות חמין ויבטלו קפ"א של מרור עכ"ל ויש ללמוד מזה דטוב לשמור המנחות חמין אם אפשר כדי להשמר מן הקפ"א:

דרכי משה הקצר אורח חיים סימן תנח

The Rema quotes the minhag in Poland in the 16C to bake matzot for the Seder on Erev Pesach specifically after the prohibition of chametz applied⁵- ie after noon on 14 Nissan. This is in fact an ancient minhag mentioned in the Yerushalmi and quoted by many poskim, and is still practiced to this day, especially among chasidim.⁶ The Rema also quotes the minhag to keep the matzot hot to neutralize the kapa!

C] CHAROSET AS A MITZVA

- We saw that R. Elazar b. R. Tzadok understands that the charoset is a mitzva. The Amoraim debate the nature of that mitzva.

C1] ZECHER LETAPUACH

12. מאי מצוה? רבי לוי אומר: זכר לתפוח.

פסחים קטז.

13. ... תחת התפוח עוררתיד שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך: (ו) שימיני כחותם על-לבך כחותם על-זרועך פי-ענה כמלות אהבה קשה כשאל קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתיה:

שיר השירים ח-ה-ו

Shir HaShirim speaks of the love between God and the Jewish people. The tapuach tree is a strong symbol of that love.

14. כתפוח בעצי הלער בן דודי בין הבגים

שיר השירים פרק ב'ג

The tapuach appears in Shir Hashirim 2:3 as a mashal for the beloved. But which fruit is it?⁷

- Da'at Mikra⁸ identifies it as *pirus malus*, from the apple and pear family. The problem is that apples may not⁹ have been present in Eretz Yisrael in the ancient world. Oranges were only introduced to the middle east in around 1000 CE. Some suggest apricots, although this is probably also incorrect as they were not known in Eretz Yisrael before the time of Alexander the Great.
- Others¹⁰ suggest that the 'tapuach' in biblical times was the smaller hawthorn or thornapple - *Crataegus*. In Second Temple times the larger apple became more widespread.

15. היכמא דנאי ומשובח אַתְרוּנָא ביני אילגי סרק וכולי עלמא מודעין יתיה

תרגום שם

The Aramaic Targum identifies it with the etrog¹¹.

- In fact, 'tapuach', as with the English word 'apple' or the French word 'pomme', is also a generic word for many kinds of fruit.¹²

16. כיוצא בדבר אתה אומ' תחת התפוח עוררתיד. אמרה רוח הקדש שימיני כחותם על-לבך. אמרה כנסת ישראל פי-ענה כמלות אהבה. אמרו אומות העולם וכו' [קשה כשאל קנאה]. שלשה דברים זה בצד זה, מי שאמר זה לא אמר זה.

ותספתא מסכת סוטה (ליברמן) פרק ט הלכה ח

Chazal, in the Tosefta, understand that there is a trialogue in Shir HaShirim between God, the Jewish people and the other nations. This reflects the incredible, and at times painful, love between God and Am Yisrael, and the jealousy and hatred this can cause in the wider community of nations.

5. This is due to the connection of the mitzva of matza with korban Pesach. It will also maximally fulfil the halachic requirement that the matza used to perform the mitzva must have been potentially able to become chametz.

6. For an analysis of the minhag of Erev Pesach matzot, see http://www.torahlab.org/Family/article/erev_pesach_matzot/

7. The word 'tapuach' in Hebrew means something inflated - להפוך. It could also be connected with the idea of blowing - the wafting of scent.

8. Shir Hashirim 2:5. It cross-refers to Mishna Kilayim 1:4.

9. It is not clear. Apples probably originated in Central Asia, but may have been present in Eretz Yisrael by biblical times. See also <https://en.wikipedia.org/wiki/Apple> and <https://www.icr.org/article/where-did-apple-trees-come-from-for-different-perspectives>.

10. For a detailed analysis in Hebrew see <https://www.torahland.org.il/%D7%90%D7%A0%D7%A6%D7%99%D7%A7%D7%9C%D7%95%D7%A4%D7%93%D7%99%D7%94-%D7%94%D7%9C%D7%9B%D7%AA%D7%99%D7%AA-%D7%97%D7%A7%D7%9C%D7%90%D7%99%D7%AA/%D7%AA%D7%A4%D7%95%D7%97-%D7%A2%D7%A5/>

11. This is also the view of Rav Soloveitchik - see Nefesh HaRav pp209-10; see also Tosafot Taanit 29b s.v. Shel. Rav Schechter places citrus fruit in his charoset on this basis. Also, citrus fruits are more acidic than most apples.

12. See <http://www.balashon.com/2006/06/tapuach.html> for more analysis.

17. **זכר לתפוח** - שהיו יולדות זניכהן שם בלא עלב, שלא יכירו זכה מלריים, דכתיב: **תחת התפוח עוררתיק** (שיר השירים ח:ה).

רש"י שם

Rashi learns that 'zecher letapuach' is a symbolic remembrance of the miracle in Egypt that the Jewish women gave birth¹³ without pain (and without the need for midwives), so that they could save the babies from the Egyptians.

18. וכיון שמגיע זמן מולדיהן, הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח, שנאמר: **תחת התפוח עוררתיק** וגו'. והקב"ה שולח משמי מרום מי שמנקיר ומשפיר אותן, כחיה זו שמשפרת את הולד

סוטה יא:

God guided and cared for the birth of the Jewish children and re-birth of the nation whilst in desperate slavery. Chazal identified the tapuach as the symbol of this love between God and the Jewish people.

19. .... וזתשוצת הגלוניס מפרש לעשות חרוסת צפירות שנדמה לכנסת ישראל צשיר השירים - **תחת התפוח עוררתיק** - כפלח הרמון, (שיר השירים צ"ג) **התפוח קנטה**, (שיר השירים ז"ט) **אמלקי אעלה צתמר**, אגוז (שיר השירים פרק ו"ה) **אל גנת אגוז**, ושקדים על שם ששקד הקדוש צרוך הוא על הקץ.

תוספות פסחים קטז. ד"ה צריך

Tosafot quote a minhag to make charoset with many of the fruits mentioned in Shir Hashirim as metaphors for the Jewish people - pomegranates, figs, dates, nuts and almonds.

• Note that other ingredients recorded over the centuries as included in the recipe of charoset include raisins, sesame, grapes, pears (to give the color of cement), chestnuts, pistachios, hazelnuts, vegetables, cinnamon sticks, ginger, cloves, spikenard.¹⁴

20. .... ויש אומרים 'זכר לתפוח', כשהיו נושאים הטיט על צוארם היה טופח צוארם ונעשה מוגלא

ספר האורה חלק א [פז] דין ירקות

Sefer HaOrah (from Rashi and compiled by his students) gives a totally different approach. Zecher LeTapuach is a reference to the swelling and wounding of the necks of the Jewish slaves under their horrendous burdens!

21. ג"כ כתב לריך לקהייה צמיני קיובא כגון תפוחים חמולים וחומץ .... למה הולרכו להחמילו דהיינו פירוש לקיובא .... אלא ודאי הוא ג"כ זכר למרור שמררו חייבם. והיו יראים שיקחו צניהם למיתה ולקלון והולרכו להוליד צשדה תחת התפוח ומשום הכי טובלין צו המרור שהוא זכר לוימררו חייבם וק"ל:

דרישה אורח חיים סימן תעג

The Drisha stresses that the apples should be tart, since the tapuach is also a symbol of the harsh slavery.

C2] ZECHER LETIT

22. ורבי יוחנן אומר: **זכר לטיט**

פסחים קטז.

23. הכי נמי למאן דאמר חרוסת מצוה לא מטבל רק החזרת ולא המצה. .... דלא שייך חרוסת במצה! כי המצה זכר לחירות והחרוסת זכר לטיט והאיך יתחברו ביחד? ולפיכך אין טיבול בחרוסת אל המצה. .... וביאור זה דר' אלעזר סובר חרוסת מצוה מפני שלא נזכר במרור רק שמררו את חייבם בעבודה קשה, ויש מרירות לאדם בעבודה קשה אבל אינו מרירות גמור. לכך עושין זכר לטיט ואין דבר יותר קשה מן מלאכת הטיט .... לכך בא הרמז שהיה המרירות במלאכת הטיט שאין מלאכה קשה יותר!

גבורות ה' פרק סג

The Maharal explains the difference between marror - which reminds us of the bitterness of slavery, and charoset - which reminds of the total devastation of the forced labor camps of ancient Egypt.

24. **תבלין**. צשמים שמתילין בחרוסת זכר לתבן (וחרם) (וחרוסת) שכותשין צו הדק זכר לטיט

רשב"ם פסחים קטז.

The Rashbam appears to require that brick dust be mixed into the charoset, although this could be based on a mistake in the girsa¹⁵, which reads cheres, instead of charoset.

13. Although some argue that the women conceived under the apple trees, this is not actually what the midrash says and does not fit with the wording of the verse.

14. For an academic and historical analysis of the evolution of charoset recipes, see <https://www.academia.edu/38831880/Haroset>

15. Some later commentators objected very strongly to this minhag, as being based on a mistake. See Haggada Sheleima of R. Menachem Kasher, p64.

25. וצריך לסומכה על שם הטיט ויש משימין בה מעט חומר או גרידת לבינה זכר לטיט

ספר שבלי הלקט סדר פסח סימן ריח

Nevertheless, the Shibolei HaLeket¹⁶ cites the minhag to put brick dust into the charoset, and this was the minhag in Salonika until recent times.

C3] ZECHER LEDAM

26. ר' יהושע בן לוי אמר צריכא שתהא עבה. מילתיה אמר זכר לטיט. אית תניי תני צבריה שתהא רכה. מילתיה אמר זכר לדם. (קרצן כעדה - טעמו אמר דלכך לריכא שתהא רכה, זכר לדם שכיב שוקעין צטיט על הילדים הקטנים)

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת פסחים פרק י

The Yerushalmi¹⁷ adds a third symbolism - that the charoset is a remembrance of the blood of the children that the Egyptians mixed into the cement.

27. וזירושלמי אמר אית דעבדי זכר לדם, ומשום הכי קרי ליה טיבולו צמשקה. וכן עמא דבר לסמוכי, וזשעת אכילה מקלשין אותו ציין וחומץ

תוספות פסחים קטז. ד'ה צריך

Tosafot quote this Yerushalmi and cite a minhag to make the charoset thick, zecher letit, and then just before eating it, add red wine or vinegar, to symbolize the blood. As such, the charoset has the halachic designation of a liquid for the purposes of washing hands for 'tibulei bemashke'.

28. אמר אביי הלכך צריך לקהוייה, וצריך לסמוכיה. לקהוייה - זכר לתפוח, וצריך לסמוכיה - זכר לטיט. תניא כוותיה דרבי יוחנן: תבלין זכר לתבן, חרוסת זכר לטיט. אמר רבי אלעזר ברבי צדוק: כך היו אומרים תגרי חרד שבירושלים: בואו וטלו לכם תבלין למצוה

פסחים קטז.

As we saw above, the way we make marror incorporates all of these ideas.

D] HALACHA - IS CHAROSET A MITZVA?

D1] THE POSITION OF TOSAFOT

29. תגרי חרד שבירושלים - משמע דלכך כרי אלעזר צרי' לזוק. וגם צספרים כתב ר' יוסי ונימוקו עמו. וכן עשה כ"ר יוסף צסדרו חרוסת זכר לטיט.

תוספות פסחים קטז.

Tosafot rules that charoset is a mitzva.

30. החרוסת מצוה מדברי סופרים זכר לטיט שהיויא עובדים בו במצרים (ומב"ם ה"א) ועל כן צריך שיהא עב. ושיהא בו קיהוי מעט זכר לתפוח ....

ספר מצוות גדול עשין סימן מא

31. מצוה לעשות החרוסת זכר לטיט. והא דאמרין התם 'אף על פי שאין חרוסת מצוה', הכי פירושו - אין מצוה אלא גם חובה משום קפא, וצריך לקהוייה זכר לתפוח.

ספר מצוות קטן מצוה קמד

Both the Sefer Mitzvot Gadol¹⁸ and the Sefer Mitzvot Katan¹⁹ also rule that charoset is a mitzva.

16. R. Zedakiah ben R. Avraham Ha Rofe, 13C Italy. He nevertheless studied in his youth in Germany. He may have based his position on the questionable girsa of the Rashbam, or possibly recorded an existing minhag.

17. Which calls charoset *dukkeh* since it is pounded.

18. R. Moshe of Couchy, 13C France.

19. R. Yitzchak ben R. Yosef of Corbeil, 13C France.

32. כורכן צ"א ואוכלן - פי' היה נוטל כזית מלאה וכזית מרור וכזית (חרוסת) [פסח] ואוכלן

מדברי מסכת פסחים סדר של פסח רמו תריא

The Mordechai²⁰ may require that a person eat a kezayit of charoset, since it is a mitzva²¹.

33. (ו) חרוסת מלוח מדברי סופרים. יכוון לקיים המלוח מדברי סופרים שאל אציק ויגדך וכו', לא תסור וכו' (שבת כג).

דרך פקודיך מצות עשה י חלק המחשבה

R. Zvi Elimelech Shapira of Dinov²² rules that one should have specific kavana when eating charoset to fulfil the Torah mitzva of Lo Tasur, or the verse 'Sha'al Avicha' which obligates us to keep all Rabbinic mitzvot.

D2] THE POSITION OF THE RAMBAM

34. [ג] ... והחרוסת תערובת שיש בה חמיצות וכעין תבן זכר לטיט. וכך אנחנו עושין אותה - שורין תאנים או תמרים ומבשלין אותן ודכין אותן עד שיתרככו ולשין אותן בחומץ ונותנין בתוכן "סנבל" או קרנית או איזוב בלי שחיקה. ור' צדוק שאומר חרוסת מצוה - חייב לדעתו לברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת חרוסת. ואינה הלכה.

רמב"ם על משנה מסכת פסחים פרק י משנה ג

In the Rambam's commentary on the Mishna, he not only sets out his suggested recipe, but also points out that, if indeed charoset IS a mitzva, it would require its own beracha - 'asher kideshanu bemitzvotav, vetzvivanu al achilat charoset'. But he rules that charoset is NOT a mitzva but comes to neutralize the kapa. As such, no beracha is said.

35. החרוסת מצוה מדברי סופרים זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים. וכיצד עושין אותה? לוקחין תמרים או גרוגרות או צמוקין וכיוצא בהן ודורסין אותן ונותנין לתוכן חומץ ומתבלין אותן בתבלין כמו טיט בתבן, ומביאין אותה על השלחן בלילי הפסח.

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה יא

However, in halacha the Rambam appears to rule that the charoset IS a mitzva²³! So why is there no beracha!?

- Rav Soloveitchik²⁴ has an analysis²⁵ of this question and concludes that the Rambam, in fact, follows the opinion of R. Elazar B'Rebi Tzadok and charoset IS a mitzvah. However, there is no beracha since the mitzva is not to EAT charoset or to dip marror into it, but to place charoset on the seder table because of its symbolic significance.
- Chazal instituted berachot for mitzvot only in the context of a ma'aseh mitzva - an action to perform a mitzva. If one fulfills a mitzva without performing a specific, prescribed action, no beracha is recited. Dipping the marror is not a ma'aseh mitzva in its own right, but only a vehicle through which halacha recognizes the association of charoset with the seder.²⁶
- Consequently, it appears that there IS a mitzva of charoset - not to eat it²⁷ but to have it at the table.

36. ואחר כך מברך על נטילת ידים ונוטל ידיו שניה, שהרי הסיח דעתו בשעת קריאת ההגדה. ולוקח שני ריקיקין חולק אחד מהן ומניח פרוס לתוך שלם ומברך המוציא לחם מן הארץ. ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות כאשר ימים טובים? משום שנאמר (דברים טו) לחם עוני - מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה. ואחר כך כורך מצה ומרור כאחד ומטבל בחרוסת ומברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצות ומרורים ואוכלן. ואם אכל מצה בפני עצמה ומרור בפני עצמו מברך על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ח הלכה ו

Rambam also rules that the matza should be dipped in the charoset²⁸!

- This is part of the on-going analysis of the symbolism of the seder. Matza is a symbol of freedom, but also of slavery. Charoset is similarly a symbol of the hard labor of slavery, but also of the hope of renewal and rebirth of the Jewish people.

20. R. Mordechai b. Hillel, 13C Germany

21. Many poskim question this halacha, especially since the Gemara states that one should NOT have too much charoset since it will neutralize the marror! See the Bigdei Yesha n19 who suggests that it means that there should be a kezayit to dip into. As we can see, there is also a question as to the correct girsa.

22. 19C Poland, known best for his sefer Bnei Yissaschar.

23. It is not uncommon for the Rambam to change his halachic psak in the Mishne Torah, which he wrote some 15 years after his commentary on the Mishna.

24. See also <https://www.koltorah.org/halachah/the-mitzva-of-charoset-by-rabbi-howard-jachter>

25. See *Eretz HaTzvi*#3, R. Herschel Schachter, summarized in *Charoses: Why Don't We Make A Beracha?* Torah To Go 5773 p35, available at http://download.yutorah.org/2013/1053/Pesach_To_Go_-_5773_Rabbi_Schachter.pdf

26. Rav Soloveitchik used this principle to analyze the berachot on counting the Omer - see Rav Schachter's article ibid.

27. This is another reason why we shake the charoset off the marror before we eat it.

28. Note that, according to some Yemenite customs, the karpas must also be dipped in the charoset - see <https://www.biu.ac.il/JH/Parasha/eng/pesah/keissar.html>